

DÖVSTUMUTBILDNINGEN

I STÖPSLEVEN

Av lektor OSCAR LÖFGREN, Kristinehamn

DEN svenska dövstumskolan har sedan länge icke kunnat hålla jämna steg med skolväsendets snabba utveckling i övrigt. Orsakerna härtill torde vara flera. Ej minst betydelsefull är allmänhetens, även den bildades, bristfälliga kännedom om och därmed bristande intresse för de dövas villkor. Dessa »tysta i landet» kunna inte på önskvärt sätt föra sin talan. Deras lyte, dövheten — stumheten är med få undantag endast dennas konsekvens och kan med nutida möjligheter nästan alltid avhjälpas — väcker ej så som blindheten spontant medlidande och framstår för den ytlige betraktaren som mindre svårt. Och dock är den från barndomen totalt döve i verkligheten långt mera än den blinde isolerad från det levande livet och gemenskapen med andra människor. Endast undantagsvis, under särskilt gynnsamma villkor, kan den helt döve uppnå normal själslig utveckling och mognad. Den himmelsvida skillnaden mellan de helt dövas och de lomhörddas villkor har ej alltid med tillräcklig skärpa framhävts i propagandan för arbetet bland de döva, ej heller skillnaden mellan medfödd eller vid tidiga år förvärvat dövhet och den vid mognare ålder ådragna. En klar distinktion vore här av stort värde.

Vilka i övrigt orsakerna till stagnationen på detta område än må vara, framstå i alla händelser dövstumutbildningens sociala och pedagogiska behov såsom de för närvarande sämst tillgodosedda inom abnormundervisningen. Den utredning om dövstumutbildningens reformering som igångsattes förra hösten av eklestiasitikminister Erlander har helt visst kommit i den rätta stunden, nu då genom 1945 års ordinarie riksdags beslut ramen för dövundervisningens organisation efter åtskilliga års ovisshet fastställts för överskådlig tid framåt.

*

Det mest iögonenfallande missförhållandet rör *skolbyggnaderna*.¹ Dessa voro för sin tid goda och solida, men äro nu föråldrade och i stor utsträckning förslitna eller rentav förfallna. För skolornas materiella tillgodoseende har övergången från kommunal till statlig regim faktiskt betytt ett försämrat läge, i det att den oklara organisationsfrågan hindrat nya initiativ. De statliga myndigheterna ha emellertid uppmärksamheten riktad på detta missförhållande och ha, bl. a. genom nybyggnaden av Härnösandsskolan, påbörjat arbetet för dess avhjälpan.

De elementära skolorna för döva barn, som bära det trista namnet »upptagningskolor», äro anordnade som *internat*. Ett undantag utgör skolan för oegentligt döva i Örebro. Anordningen såsom internat, vars fortbestånd icke mig veterligen satts i fråga, innebär att skolan för det stora flertalet barn under den långa skoltiden från sju- till inemot tjugoårsåldern blir deras egentliga hemvist. Då just skolåldern är av grundläggande betydelse för personlighetens utveckling, böra stora krav på ändamålsenlighet och trevnad kunna ställas på dessa internatskolor. Hittills kunna dessa dock, med sin trista och föråldrade karaktär av anstalt eller kaserne, i stort sett icke sägas fylla ens måttliga krav i dessa avseenden.

En önskvärd reform vore ordnandet, efter mönstret av moderna internatskolor, av separata smärre *skolhem* för ett måttligt antal lärjungar på ungefär samma åldersstadium. Om detta av ekonomiska eller andra skäl icke anses utförbart, böra i de nya eller moderniserade skolbyggnaderna inrättas avdelningar, som var för sig bilda en sluten enhet och ett slags hem. Den nuvarande anordningen med stora sovsalar, gemensamma för olika åldersgrupper, är ur flera synpunkter olämplig. En uppdelning på fyra hem eller avdelningar — två för gossar och två för flickor — skulle med skolornas nuvarande omfång resultera i 20—25 elever per enhet, vilket väl är ett maximum, om denna enhet skall kunna få verklig hemkaraktär.

Om separata hushåll eller matsalar icke kunna anordnas, något som ur trevnads- och uppfostringssynpunkt vore önskvärt, böra skolhemmen eller avdelningarna omfatta dels bostadsrum för högst fyra elever i varje, dels dagrum. En säng, en stol och ett

¹ Några av de efterföljande synpunkterna framfördes i en motion av hr Hästad i andra kammaren 1945. Trots instämmande i sak avstyrkte statsutskottet och avslog riksdagen motionen, men ecklesiastikminister Erlander medtog i direktiven för utredningen några av dess synpunkter.

läsbart skåp för varje elev samt tillgång till ett bord med lampa torde ej vara för mycket begärt av ett skolhem. Av stor betydelse är tillgången till ett stort och trivsamt dagrum med lekattiralj för de mindre barnen. Nuvarande förhållanden äro i dessa avseenden icke tillfredsställande.

Att rummen t. ex. böra vara prydda med tavlor, gärna billiga och barnsliga men fantasieggande och omväxlande, förefaller ganska självklart, då det gäller de döva, som äro hänvisade till och mer än andra fästa vid tillvarons yttersida. Icke desto mindre torde blinda och sinnesslöa vara bättre tillgodosedda härvidlag, ehuru de blott indirekt eller ofullständigt kunna njuta av yttre estetiska värden.

Då antalet vårdarinnor är för litet för att varje barn skulle kunna få personlig omvårdnad, kommer den egentliga fostran att vila på klassläraren, som närmast har ansvaret för den språktekniska och intellektuella utbildningen. Eftersom denna är begränsad till lektionerna och krävande nog, är det inte så underligt, om barnens allmänna fostran blir eftersatt.

Utom en husmoder och en vårdarinna borde varje skolhem eller avdelning, åtminstone på lägre stadium, äga tillgång till en specialutbildad kraft för barnens allmänt fostrande och stimulerande sysselsättning under fritiden. Inom ett skolhem skulle barnen även på det lägre stadiet kunna tilldelas individuella smärre uppgifter och därmed känna sig nyttiga och fostras till ansvars känsla.

*

Dövundervisningens egentliga mål är, förutom en allmän fostran och orientering i verkligheten, att göra barnet nödtorftigt förtroget med det skrivna och talade språket, så att det vid skoltidens slut skall kunna läsa och förstå en enklare text, avläsa andras tal och genom eget tal någorlunda begripligt sätta sig i förbindelse med sin omgivning. Vid sidan av denna huvuduppgift kommer inhämtandet av teoretiska kunskaper i olika ämnen mera i andra rummet än vid vanliga skolor. Trots denna begränsning av målsättningen torde ett stort antal döva vid utträdet ur skolan icke äga tillräcklig insikt och träning i svenska språket för att kunna utan stor svårighet avläsa eller göra sig förstådda, eller för att på egen hand kunna tillgodogöra sig svensk litteratur, ens i mycket lättfattlig form. Om orsakerna till detta mindre tillfredsställande resultat och vägarna till dess förbättring kunna i detalj olika meningar råda. Det ytterst ojämna lärjungematerialet och de allt för

stora klassavdelningarna äro två faktorer, om vilkas ogynnsamma verkan ingen meningsskiljaktighet torde förefinnas.

Dövstumskolans klasser kunna förefalla små jämförda med vanliga skolers. En årsklass som, enär intagning sker endast vartannat år, motsvarar två årgångar skolpliktiga elever, uppdelas normalt i tre avdelningar om 5—10 i varje. Därvid bruka A- och B-avdelningarna tangeras maximum, medan C-avdelningarna med särskilt svaga elever äro mindre. Trots detta är behovet av *minskade avdelningar* särskilt på lågstadiet synnerligen stort. Vid dövundervisningen, där endast synsinnet användes av lärjungen, blir den redan i vanliga skolor ogynnsamma verkan av stora klasser kraftigt stegrad, så att undervisningens resultat, åtminstone på nybörjarstadiet med dess krav på enskild handledning vid artikulationen, står i nära nog omvänd proportion till antalet elever. I en klassavdelning på 10 får varje elev endast omkring 5 minuters effektiv undervisning per lektion, eller mindre än en timme per läsdag. Medan en elev undervisas direkt av läraren, måste de övriga sysselsättas med föga givande mekanisk självverksamhet, i huvudsak skrivning. Under sådana omständigheter måste framstegen, även med den mest energiskt bedrivna undervisning, bli små. Man kan inte undra på om eleverna finna skolarbetet tråkigt. Klassavdelningar på mer än 5 lärjungar äro — det kan utan tvekan påstås — på dövundervisningens lägre stadium en *pedagogisk orimlighet*.

Individuell talundervisning är givetvis här idealet. Det är förmånen av individuell undervisning och ständig handledning som — jämte stor begåvning hos lärjungen — möjliggjort de glänsande resultat som uppnåtts t. o. m. vid komplicerat lyte, såsom hos Helen Keller. Även om rent individuell statlig dövundervisning av finansiella och andra skäl icke kan komma i fråga, borde möjligheterna till en mera personlig handledning kunna ökas. *Biträdande lärare* borde sålunda tilldelas de minskade klassavdelningarna. En dylik anordning torde även garantera en mindre ensidig undervisning än nuvarande klasslärarsystem, där lärarens större eller mindre fallenhet för artikulationsundervisning och pedagogiska förmåga i allmänhet spela en väsentlig roll för undervisningens resultat.

*

Förskoletidens betydelse för normala barns utveckling har mer och mer vunnit beaktande av pedagogerna. I England har man nyligen infört obligatorisk förskola mellan 5 och 7 års ålder. 1940

års skolutredning har för sin del redan understrukit vikten av denna skolform. För de dövas, liksom för de blindas, del spelar förskolan en ännu större roll än för normala barn. Döva småbarn, ej minst de intellektuellt vakna, bli ofta svårskötta. De förete bilden av ett problembarn och behöva sakkunnig vård och ledning för att få kontakt med sin omgivning och reda i tillvaron. Även de döva barn som visa ett mera fogligt och harmoniskt temperament äro i stort behov av förskolans stimulans och fostran. Det gäller ju för alla döva barn att så snart som möjligt börja inhämta något litet av det väldiga försprång i språklig färdighet som normalt utrustade barn få redan under andra till fjärde levnadsåren. Att vänta med det döva barnets skolning till sju- eller åttaårsåldern innebär för barnet en svårersättnings förlust.

Hittills bedrivs förskoleundervisning av döva barn hos oss endast i privata skolor. Banbrytaren på detta område är fröken Annie Koch, som redan 1902 startade en förskola för döva småbarn i Göteborg. Sedan 1925 finnes en sådan skola även i Stockholm. På båda hållen kompletteras skolan av ett litet skolhem. Med små yttre resurser, som på senare tid dock väsentligen förstärkts genom statliga och kommunala anslag, ha dessa förskolor och skolhem utfört ett värdefullt och alltmera uppskattat arbete. Barnen få i förskolorna ej endast syssla med kindergartenuppgifter, de lära sig också att skriva och kombinera skrift med föremål och deras tecken. Vanligen lära de sig t. o. m. de vanliga enkla språkljuden. Detta motsvarar åtminstone ett års vistelse vid upptagningskolan. Tyvärr finnes för närvarande ingen verklig anknytning mellan förskola och upptagningskola. Den senare arbetar alltså, som om ingen förskola finnes, d. v. s. de i förskola undervisade barnen intagas tillsammans med rena nybörjare. Botemedlet mot detta missförhållande är att göra förskolan *obligatorisk*. För närvarande kunna eller vilja åtskilliga föräldrar icke utnyttja förskolorna, i förra fallet på grund av skolornas begränsade kapacitet eller av ekonomiska skäl, i det senare på grund av okunnighet eller missriktad ömhet. Detta är dock intet skäl mot att göra förskolan obligatorisk för alla döva barn, åtminstone från femårsåldern. Liksom hittills bör möjlighet alltfört finnas för dem som så önska att låta barnen börja redan i treårsåldern.

För en utbyggd eller förstatligad förskola kräves utbildning av särskilt skolade lärarkrafter. De böra vara kvinnliga och äga kompetens för lekskola samt dessutom ha genomgått en specialkurs vid skola för döva. Dessa lärarinnor borde även kunna tas i an-

språk inom upptagningsskolans lågstadium. Såväl för kindergartenundervisningen som för den allmänt fostrande och stimulerande fritidshandledningen inom skolhemmen skulle deras utbildning säkerligen vara idealisk.

*

En omstridd och svårbedömd fråga är användningen av *åtbörds-språket* vid döva barns fostran och undervisning. De flesta dövstumpedagoger torde inta en negativ ståndpunkt härvidlag, då de mena att all användning av såväl åtbörder som handalfabet motverkar undervisningens huvudsyfte: att lära eleven använda och avläsa det talade språket. Denna ståndpunkt är begriplig, men torde knappast innebära hela sanningen: barnet kastas måhända ut med badvattnet. En förbättring av åtbördsspråkets ställning inom dövutbildningen synes för en lekman vara en viktig punkt på ett reformprogram. Att riksdagen nyligen beviljat anslag till en film över teckenspråket tyder på att man inom vidare kretsar börjat inse dettas värde, vilket redan länge stått klart vid den religiöst-socialt betonade verksamheten bland vuxna döva.

Den dövstumme kan icke undvara detta »språk», som ehuru primitivt och summariskt ensamt sätter honom i verklig kontakt med hans likar och spontant ger uttryck för och når in till hans själsliv. Redan i förskoleåldern lära sig döva barn snabbt ett förenklat teckenspråk, och under den egentliga skoltiden sker den spontana meddelelsen mellan barnen genom åtbörder, kompletterade genom handalfabetet, tal och mimik, ehuru detta av skolan lämnas utan avseende eller rentav ses med oblida ögon. Det måste vara av vikt att detta »språk» icke överlåtes åt slumpen och genom slarvigt användande vårdslösas. Tvärtom borde det systematiskt berikas och göras enhetligt, så att det vid den begynnande språkundervisningen kunde tjäna som hjälpmedel. Att helt bannlysa åtbörderna vid den elementära undervisningen, såsom nu i regeln synes ske utom vid förskolorna, måste avsevärt försvåra kontakten mellan lärare och lärjungar och fördröja framstegen. Frånsett den försvårade kontakten torde en följd av denna ensidighet vara, att skrift och tal lätt bli något rent mekaniskt och främmande, utan organisk anknytning till barnens själsliv, ej minst känslan. Eleven kan lära sig maskinmässigt skriva och tala, kanske rent tekniskt ganska tillfredsställande, utan att verkligen förstå och assimilera det inlärdade. Denna maskinmässighet är måhända dövundervisningens största risk och torde i viss mån bära skulden till barnens

ofta ringa intresse för och behållning av undervisningen. Den döves största svårighet, isoleringen från omgivningen, kommer på detta sätt att grundläggas redan under skoltiden.

Det hinder som hittills ovedersägligen mött för användning av teckenspråket på nybörjarstadiet: att nybörjaren utan förskoleutbildning helt saknar uttrycksmedel och alltså ej heller förstår åtbördsspråket, skulle bortfalla i och med att förskolan gjordes obligatorisk.

Redan vid den nordiska dövstumkongressen i Köpenhamn 1907 fattades en resolution om åstadkommande av ett enhetligt nordiskt åtbördsspråk, och kommittéer tillsattes i de olika länderna. I Sverige utkom som en följd härav år 1916 handboken »Teckenspråket» av O. Österberg. Detta arbete var en efter omständigheterna god prestation men behövde nu omarbetas och utvidgas, helst i samarbete med representanter för andra nordiska länder i enhetlighetens intresse.

Barnen borde redan i förskolan, såsom i viss utsträckning nu sker, få lära sig teckenspråkets grunder, och under den egentliga skoltiden kunde åtminstone några timmar i veckan anslås åt fortsatt träning i kombinerat tal och åtbördsspråk under ledning av specialutbildad lärare. Även lärarna i kunskapsämnen torde med fördel kunna i sin undervisning dra nytta av teckenspråket, i vilket de böra äga nödig insikt och övning. Slutligen vore det önskvärt att kurser i åtbördsspråket närmast för föräldrar till döva barn kunde anordnas i statlig regi, med rese- och uppehållsbidrag för obemedlade.

De synpunkter och förslag som här ovan framlagts göra icke anspråk på fullständighet. Den här liksom inom andra skolformer aktuella frågan om lärarutbildningen har sålunda endast tangerats. Kanske kunna dock dessa reflexioner av en icke fackman ge en föreställning om vilka viktiga frågor som bida sin lösning inom detta område. Kunde dessa rader väcka vidgat intresse för de dövas speciella svårigheter och problem, vore det tacknämligt. Den kommitté som nu arbetar med dessa frågor har en maktpåliggande, men tillika rik och tacksam uppgift.